

A nemzeti önmegőrzés néhány feltételéről – egy révkomáromi felmérés alapján

SZ. DÉVAI JUDIT

Reális és szükségszerű, hogy az egyéni látószögön túllépve az ember általánosabb perspektívákban is szemlélje életét: ezek egyike a nemzeti vonatkozás, vagyis a parttalan emberiségénél behatároltabb, „kézzelfogható” azonosulási keret, a népünkhöz, nemzetünkhöz, szülő-nevelő közösségünkhöz kötődés.

1990-ben végzett felmérésem a nemzeti hovatartozás tudatos vállalását speciális körülmények között kutatta: a Kárpát-medencei kisebbségi identitásvizsgálatok sorába illeszkedik, s a nemzetiségi tudat jellemzőit egy anyanyelvű oktatási intézményben mérte föl. Ehhez a középiskola negyedik osztályát találtam a legmegfelelőbbnek, színhelyül pedig a szlovákiai Rév-Komárom Magyar Gimnáziumát választottam.

Munkám során az adott korosztály hovatartozását befolyásoló objektív és szubjektív tényezőkről is igyekeztem képet alkotni, a következők figyelembevételével:

1.) Mivel az oktatás nem hermetikusan zárt közegben zajlik, szükséges volt utalnom a diákokra ható társadalmi környezetre: a szlovák nemzetiségi politika – generációk sorát meghatározó – múlt- és jelenbeli aspektusaira, a kisebbségi lét gazdasági és társadalomszerkezeti jellemzőire, az asszimiláció-integráció kérdéskörére. Ezt röviden úgy jellemezhetjük, hogy a rendszerváltás után, bizonyos értelemben, még veszélyeztetettebb helyzetbe került a szomszédos országok magyarsága: megszűntek vagy nem működnek ugyanis azok a mechanizmusok, amelyek eddig fölülről, a párt- és kormányzati szintről szabályozták, korlátozták a tömegek kisebbségellenességét. Az integrálódás és az asszimiláció továbbra sem marad meg természetes folyamatnak: míg a háború utáni éveket az elnemzetietlenítés durva és kíméletlen formái jellemezték, ma a burkoltabb beolvasztási törekvés jellemzi. Az erőszakos asszimiláció különböző formáit figyelhetjük meg: a gazdasági egyenlőtlenséget fokozó beruházási politikától kezdve a magyar értelmiség beolvasztását és létszámának csökkentését eredményező társadalmi, a migrációt előidéző demográfiai, a települések nemzeti jellegének megszüntetését célzó környezeti asszimiláción át a nyelvi-kulturális és tudati beolvasztásig.

2.) Az identitásformálás fontos eleme az a történelmi és magyar irodalmi tananyag, melyet az államalkotó nemzet oktatáspolitikája közvetít.

A csallóközi és felvidéki magyar nyelvű gimnáziumoknak az érvényben lévő szlovák történelemtankönyvek tükörfordításait kell használniuk. Ezek a magyarsággal kapcsolatos nézetekre, attitűdökre is rávilágítanak. Azt vizsgáltam tehát, hogy mennyiben szolgálják a kisebbség magyarságképének „egészséges” fejlődését és megszilárdulását. Az identitásformálás másik fontos tantárgya, a magyar nyelv és irodalom esetében az látogatott célszerűnek, ha a kötelező érettségi tételek tematikus csoportosítását végzem el. A gimnázium évkönyveiben az 1965-90. évi adatok alapján volt számszerűsíthető, mikor mit tartottak érdemesnek kiemelni a magyar literatúrából. E témakörrel a későbbiekben majd részletesebben szólok.

3.) A középiskola 30 éven át írt krónikáiból arra is fény derül, milyen jellegű kiscsoportok (pl. szakkörök, klubok) működtek, mely irányú anyanemzeti és szlovákiai magyar iskola-közi kapcsolatok életek, mi jellemző a tanórán kívüli kulturális tevékenységre. Mindezek

– adott esetben – a nemzeti hovatartozást szintén elmélyítő, az egyén oldaláról nézve külső, eleve adott tényezők lehetnek. A szakkörök, klubok közül a természettudományos és a politikai jellegűek kaptak nagy hangsúlyt, s a kevés humán közösség elsődleges feladata sem az anyanyelv őrzése, ápolása, hanem – túlnyomórészt – az ideológiai célok kényszerű kiszolgálása volt. Az, hogy több humán (társadalomtudományi, honismereti, nyelvművelő stb.) közösség nem, vagy csak rövid ideig működött, az elkötelezett tanárok hiányával, s az iskolai vezetés ezirányú érdektelenségével magyarázható. Az iskolaközi kapcsolatok során a szlovák nyelvűekkel kiépítettek a „támogatott”, a szlovákiai magyar és magyarországi középiskolákkal folytatottak a „megtűrt” kategóriába tartoztak. Sokatmondó tény, hogy a legintenzívebb kapcsolattartás a szovjet helyőrség egyik magyarországi, dél-komáromi középiskolájával volt, s a többi is természettudományos szaktárgyi vagy hivatalos jellegűnek mondható. Annak ellenére, hogy a határ közelsége ezt lehetővé tette volna, s – elvileg – politikai döntés nem akadályozta, elenyésző a szervezett magyarországi utazás. A tanórán kívüli kulturális munka is csak részben szolgálhatta a nemzeti tudat fejlesztését – ezen belül kevés anyaországi művész, egyetemi tanár vállalt ebben szerepet (a felettes politikai szervek engedélye alapján).

4.) Arról, hogy az elsődleges szocializációs keretek (családi háttér, kortárs csoportok, iskola, tömegkommunikáció) hatására a nemzeti azonosulás milyen fokú, egy empirikus vizsgálat adott képet, melyet 1990 októberében végeztem. Az érettségi előtt lévők felével, két osztály 60 tanulóival töltöttem ki egy kérdőívet. Mint tapasztaltam, a nemzeti azonoságtudat érzelmi összetevője, a kultúrájukhoz építő kritikával való viszonyulás, a nemzeti elkötelezettséget tükröző választípusok súlya a legkvalifikáltabb családok gyermekeinél erőteljesebb, sőt, néhány kérdésnél ez a legképzetlenebb rétegekről is elmondható. Az asszimiláció hatása, a nemzeti hovatartozás-mentes álláspont leginkább a középrétegek válaszaiból tükröződik. A többségbe való beolvadás – az egyéni mobilitásként megélt, a szláv nyelveken folyó, szakképzettséget nyújtó felsőfokú képzés révén is – leginkább őket veszélyezteti. Csak kisebb hányadukat jellemzi, hogy saját érdekeiken túlmenően a hosszú távú kollektív célokat is meghatározóként élik át.

Tudatformálás zsákutcában

a) A használatos történelemkönyvek bemutatása

Pusztán a tananyag futólagos áttekintése alapján is kiszűrhető: a kisebbségi magyar gimnazista előtt milyen *magyarságkép* bontakozik ki; találunk-e olyan vonásokat, melyek a szlovák történelmi tudatot torzító etnocentrizmusra, nacionalizmusra engednek következtetni. Csokorba gyűjtve a magyar vonatkozások említését, pontokba szedhetjük a könyvek szemléletének fő jellemzőit. (1)

1.) A jelenlegi politikai határok visszavetése

Azon realitás ellenére, hogy Szlovákia 1918 őszén tűnik föl Kelet-Közép-Európa térképén, a tankönyvek a mai politikai választóvonalak leképezéseként a királyi Magyarország felvidéki, részben szlováklakta területeit a legkorábbi említésektől kezdve *Szlovákiának nevezik*, s a megfogalmazások azt sugallják, mintha egymástól független területekről lenne szó. A *helységnevek* kivétel nélküli szlovákosításával is találkozhatunk. Mindössze egy-két alkalommal találunk (ott is következtelenül) magyar („Szepességben, Gömörben, Hontban és Zvolen [Zólyom – Sz. D. J.] megyében” II/174. p.), illetve *kétnyelvű településnevet*. Az utóbbira hozható egyetlen példa a történelmi Csehország területére esik, a fehérhegyi (Biela hora-i) csatával kapcsolatban; következésképpen nem áll fenn annak a veszélye, hogy a kettős névhasználat a magyar diákok otthonosságérzetét erősítené Szlovákiában.

2.) A magyar-szlovák közös múlt elhallgatása, a sorsközösség hiánya

A dunamenti népek *egymásraultaltságának*, a többszázéves *közös fejlődés* tudatosításának szinte nyomát sem találjuk. Sem a politika-, sem a művelődéstörténet olyan kiemelkedő alakjainál, mint *Comenius* (II/60. p.) vagy a szlovákosan írt *Samuel Tesedik*, *Jozef Ignác Bajza* (II/132. p.) *nem kerül szóba* a Magyarországhoz fűződő esetleges kapcsolat. Az, hogy az évszázados etnikai folyamat erősen vegyes, aktívan kétnyelvű, két-

kultúrájú közösségeket is kialakított, akik *nemzetiségi egyenjogúsága* kölcsönösen tiszteletben tartandó, a tankönyv kiegészítő dokumentumgyűjteményében, egy alkalommal, a szlovák nemzet 1848-as kérelmében kap csak helyet. Ezt azért fontos kiemelni, mert a továbbiakban jószerevével csak néhány halvány *utalás* történik arra, hogy Csehszlovákia határain belül nemzetiségek is élnek. Számuk, elhelyezkedésük, sorsuk, szellemi örökségük ismeretlen azok előtt, akik kizárólag a tankönyvekből merítik történelmi tudásukat. Mindez a szlovák tanulók ismeretanyagát is csorbítja, a „*homogenizált*” *Csehszlovákia-kép* azonban elsősorban a másajkúaknál okozhat „tudathasadásos” állapotot.

A sorsközösség megnyilvánulásai is csak nyomokban, a szociális indítékok kiváltotta 1831-es úgymond kelet-szlovákiai felkelés (II/121. p.) és a Bach-rendszer kapcsán (II/178. p.) lelhetőek meg. Az egymásrautaltság egy korabeli dokumentumban vetődik még fel, a CSKP „A nemzeti összetartásért a köztársaság védelmében” című kiáltványában (III/331-335. p.). Itt szerepel: „Abból az elvből kiindulva, hogy nem lehet szabad az olyan nemzet, amely más nemzetet elnyom, a cseh kommunisták következetesen és dacosan harcolnak a szlovákok, a németek, a magyarok, a lengyelek és az ukránok nemzeti jogaiért.” (III/334. p.) Vajon milyen elveket vallottak a „hontalanság éveiben” azok a kommunisták, akik 1938 májusában, a fasiszta veszély fenyegető árnyékában még így fogalmaztak?

3.) *Szláv elnyomatás – negatív magyarságkép*

Árpád honfoglalói óta – úgymond – a két szláv nép egyesülésének legfőbb gátja a bűnbakká kikiáltott magyarság volt, mely szerintük „hallatlan elnyomást” erőltető hatalommá nőtte ki magát az évszázadok során. Minden, ami ennek ellentmondana, kimarad a tananyagból, s a konkrétumok nélküli általánosítások végeredménye csak annyi: „Szlovákiában a nemzeti fejlődést kettős elnyomás fékezte: az osztrák és a magyar. A XVIII. sz. első felében kialakult a rendi Magyarország ideológiai koncepciója, amely a Habsburg-központosítással szemben megvédte jelentős önállóságát, de egyben leigázó elméletével igyekezett a szlovák területet is elmagyarosítani.” (II/52. p.)

A legutóbbi századforduló tényleges elmagyarosító törekvéseit visszavetítve negatív értékelést kap Eötvös európai szintű nemzetiségi törvénye, mely az autonóm területek szervezésén kívül minden más jogot biztosított. Csak azt hangsúlyozzák: „Az 1867-es kiegyezés után egy uralkodó nemzet helyett kettő lett, és a nemzetiségi elnyomás a birodalom mindkét részében erősödött.” (II/177. p.)

4.) *Történelmi tények kontra történelemtanítás*

A már korábban vázoltakkal szorosán összefügg, hogy a szerzők – a többségi nemzetek pozitív identitásképét kialakítandó – „válogatnak” a tények között. Ez egyaránt jelenti bizonyos események *elhallgatását*, *egyoldalú*, saját érzelmeknek megfelelő *beállítást* és szubjektív *leegyszerűsítését*, mint az esetleges *negatív események „elkenését”*. Ízelítőül néhány:

Kiemelkedő történelmi események és személyek „zanzásított” jellemzését több esetben is tetten érhetjük. Pl. a Hunyadira, a nagy törökverőre jutó hat sor több mint a fele a birtokai nagyságáról szól, de csak ennyi a küzdelmeiről: „a törökök elleni harcokban szerelte meg népszerűségét.” (I/206. p.) Fia, Mátyás rövid jellemzése azzal zárul: „becsvágyó külpolitikája a törökök elleni harcot nem tekintette elsődleges feladatának.” (I/207. p.)

A szemléleti visszavetítés akár ideológiákról, akár határokról van szó, történelmietlen. Ezért súlyos csúsztatás az 1940. évi Magyarországot fasisztának bélyegezni, az osztályharcos szemléletnek megfelelően pozitívnak minősíthető eseményeket kisajátítani, kizárólag a szubjektív szempontok szerint mérlegelni bizonyos tényeket: utóbbiak jó példája a wilsoni 14 pont interpretálása. A versailles-i békerendszerről csak annyi szól: „eredményei Európa és a világ további fejlődése szempontjából nem sok jót ígértek. A béketárgyalásokon nem szüntették meg ugyanis az imperializmusnak azokat a fő ellentéteit, amelyek az első világháború kitöréséhez vezettek.” (III/58-59. p.) Szembetűnő: ami a trianoni „béke” után úgymond igazságos és a nemzeti fejlődés szempontjából előremutató, a túlnyomórészt német- és magyarlakta területek anyaországukhoz való csatolásakor katasztrofális és igazságtalan. Ugyanakkor ellenpéldaként álljon itt az is, saját területi gyarapodásukat hogyan kommentálják az írók: „A nyugati nagyhatalmak határozata és néhány kárpátaljai burzsoá politikus beleegyezése alapján 1919-ben Kárpát-Ukrajnát is Csehszlovákiához csatolták.” (III/66. p.)

Érdemes példát hoznunk a nemzeti történelem esetleges *negatív eseményeinek* homályos megfogalmazására is. Azt, hogy 1848-ban a szlovák Nemzeti Tanács által szervezett önkéntesek előbb a császári katonasággal és a magyar gárdákkal szemben, majd utóbb már a császári tisztek vezetésével harcoltak (II/158. p.), így summázzák: „A szlovákok Bécs felé orientálódásának több komoly oka és hiányossága is volt, melyek ugyanúgy, mint a cseh liberálisok osztrákbarát politikája, gondolkodásra készítetnek és tanulságosak.” (II/159. p.)

A tankönyvek szövegezésére jellemző, főként a legújabb kor eseményei kapcsán, hogy azon esetekben, amelyek egy későbbi „munkásmozgalmi”-osztályharcos szemlélet szerint elítélendőek, a szerzők a „csehszlovák” terminust alkalmazzák, a belpolitikai bűnbak pedig a szociáldemokrácia opportunistáé, a csehszlovák, illetve a cseh burzsoázia, átvéve a magyar uralkodó osztályok korábbi szerepét.

5.) *Osztályharcos szemlélet*

A tankönyv szerint az 1868-ban alapított Általános Munkásegylet fordul – magyar részről – először pozitívan a nemzetiségek felé. Az Európában elsőként, 1849 júliusában hozott magyar nemzetiségi törvényről nem, az 1868. évről pedig a már idézett, elítélő hangnemben esik szó. Az sem véletlen, hogy a többi honfitársához képest hosszasan méltattott, két leckében is említett *Frankel Leó az egyedüli „szepőtelen” magyar történelmi személyiség* históriánkban, sőt, fotót is egyedül róla közölnek. A megfogalmazások alapján nem találunk a csekély számú anyanemzeti személy között egyértelműen pozitív, követhető személyiségeket – leszámítva az államalapító Gézát és Istvánt. A politikatörténet hősei közül éppen azok maradtak ki, akik életükkel vagy éppen mártírhalálukkal bizonyították hazaszeretetüket, s mivel a kultúra, a művészet, a tudománytörténet a kötetben eleve sokadrangú helyet foglal el, képviselőit elvéve sem találják érdemesnek megemlíteni a szerzők.

Összegzésként azt mondhatjuk: az elemzett források mindvégig a többségi nemzetek *Magyarországgal szembeni negatív attitűdjét* tükrözik, számtalanszor csorbítva, átgyúrva, kihagyva történelmi tényeket. A könyvek tárgyilagos szövegrészei kizárólag a gazdasági helyzetre vonatkoznak, s igen kevés az olyan megállapítás, amely egybeesik a magyar történelmi irodalomban megfogalmazottakkal. A szlovák nemzeti történetírás ma is nagyon sok ponton *homlokegyenest ellentétes színezésű* képet fest ugyanarról a közös történelemtől. Mivel *históriánkban hiányzik a közös sorstudat*, így azok tanítása is a sajnálatos manipulációk, kisajátító törekvések jegyében zajlik.

b) *Magyar irodalom – vagy valami más?*

A nemzeti hovatartozást megerősítő tényező – optimális esetben – az az *anyanyelvi irodalmi tananyag* is, amelyet az államalkotók illetékesei „szűrnék ki” az adott literatúrából. A kutatás részeként azt is összegeztem, hogy az elmúlt évtizedekben (1965-1990 között) a magyar nyelv és irodalom tantárgyból milyen érettségi tételek szerepeltek. Tegyük hozzá: a feladatok tematikus csoportosítása akkor lenne „objektíven” bírálható, ha módunk lenne a magyarországi, illetve a többségi szlovák irodalmi vizsgatémákkal való összevetésre. Mivel az összehasonlítás hiányzik, a minősítések alapja az a – mai szemmel joggal magától értetődő – követelmény lehetett, miszerint egy magyar irodalmi tétel velejárója az anyanemzeti és a „szépírói” vonatkozás. Hogy ez korántsem volt így, igazolják a számadatok.

A tételek nagy hányada olyan, a literatúrától többnyire független, *átpolitizált* kérdésköröket ölelt föl, amelyeknek egyetlen funkciója a szocialista ideológiából következő „törvényszerűségek” leírása. Közülük minden kilencedik konkrét történelmi *eseményekkel* és *világpolitikai folyamatokkal* kapcsolatos (pl. a XX. század történéseinek jelentősége és hatása; a kommunizmus – antikommunizmus harca; a NOSZF; a Szlovák Nemzeti Felkelés eszmeisége; a CSKP megalakulása, forradalmi útja; a SZISZ-Szocialista Ifjúsági Szövetség szerepe; a szocializmus építése és az új világrendszer kialakulása). Érdemes idéznünk azt a címet, mely valamennyi politikai téma közül a leginkább emlékeztet egy pártpropagandista összefoglalójára: „A CSKP 1974 novemberi ülésének beszámolója alapján felszólalás a SZISZ gyűlésen” (1974/75). Négy tétel a szocialista országok

együttműködésének, a tudományos-technikai forradalomnak a *népgazdaságra* gyakorolt hatásaival, 11 téma a *termelő munkával*, ezzel szoros összefüggésben a nők szerepének megváltozásával, a fiatal generációk küldetésével, pályaválasztásával kapcsolatos. Íze-
lítőül ezek közül is egy: „Dolgozzatok fegyelmetten, szorgalmasan, ügyesen, készsé-
gesen, tudatosan és alkotó módon, hogy az emberek tisztelhessenek benneteket a haza
építésében és védelmében vállalt szerepetekért! (Cikk az ifjúsági folyóiratban).”
(1983/84.)

Míg az előbbieket egyáltalán nem, a következő tematikus csoport, mely kizárólag a mun-
kásosztály marxista világnézetét tárgyalja, nagy számban tartalmaz magyar irodalmi vo-
natkozásokat. Arra, hogy a fentén kívül más ideológia is létezhet, egyetlen cím utal: „A ha-
ladó szellemű tanulók nézete a babonáról és a vallásos vakbuzgóságról. Felszólalás a
SZISZ-gyűlésen” (1976/77). A téma kifejtését számos alkalommal vezető politikusok (mint
pl. G. Husak, M. Gorbacsov, L. I. Brezsnyev) beszédrészletéhez kötik. Pl.: „Kinek köszön-
hetem, hogy ilyen vagyok? A kommunista pártnak, amely emberré nevel? (Elmélkedés M.
Válek idézett gondolata alapján a CSKP megalakulásának 65. évében)” (1985/86). A kom-
munista erkölcs, a proletár internacionalizmus, a szocialista hazafiság, a kispolgári élet-
stílus bírálata, a munkásosztály forradalma a tételek egyötödében szerepelt. Ady Endre
kétszer, József Attila négyszer, konkrét szerzőmegjelölés nélkül a mai magyar irodalom,
illetve a XX. századi magyar költészet összesen háromszor kapott itt helyet.

A *kultúra* fogalom köré fűzhető témák közt (9 tétel) találjuk a szlovákiai magyar kultúra
és irodalom keletkezését, fejlődését, az úgymond csehszlovák szellemiség gyarapodá-
sában szerzett „érdemét” is. A kérdések másik fele (5 tétel) általánosságban foglalkozik
a CSKP kultúrpolitikájával, az irodalom és a művészet szerepével, a városok és a falvak
múlt- és jelenbeli szellemi életével, a tömegkommunikációval.

Ugyancsak nagyszámú direkt politikai eszmefuttatást takar a *közösségi értékek* tárgy-
kör. CSKP KB, Brezsnyev és Gorbacsov-idézeteken keresztül is taglalandó a *kollektivitás*,
a „nagy közös cél” elérése, a békeharc, összesen 6 esetben. A *hazaszeretet* mindössze
3 alkalommal, a szocialista embert formáló környezet (s ebben az iskola) szerepe kétszer
kerül szóba. A *háborúellenesség*, humanizmus, antifaszizmus szintén csak három évben
volt vizsgatétel, míg az *értelem*, az *érzelem*, az *erkölcs*, a *felelősség*, a *szabadság*
összesen négy tételben kapott helyet. Az e csoportba tartozó 17 téma közül csak néhány
kötődik a magyarsághoz: a konkrét szerzők közt csupán *Petőfi Sándort* és *Radnóti Mik-
lóst találjuk*, általában a XIX. és XX. századi magyar, illetve a kortárs csehszlovákiai ma-
gyar irodalom összesen négy alkalommal szerepelt. Az *egyéni emberi értékek* között a
szeretlem és a *barátság* három, illetve két esetben tárgya a vizsgáknak; konkrétan – két
évfolyam azonos tétele alapján – Petőfié, négy említéssel. Az *igazság* és *szépség* gon-
dolata egyszer, Fábry Zoltán művei alapján fejtendő ki, két tétel pedig az irodalmi esz-
ményképpel való személyes azonosulást kutatja.

A *társadalmi rétegekhez* és tudatvilágukhoz fűződő kérdések – a népköltészetre vo-
natkozót kivéve – magyar írókhoz, költőkhöz kötődnek. A paraszthősök, népi alakok, a
népiesség, a magyar és a szlovák nép ábrázolásakor, a dzsentrivilág elítélésekor, a mun-
kásosztály és a parasztság leírásakor *Mikszáth Kálmán* és *Móricz Zsigmond* 3-3-szor,
Ady Endre két alkalommal, *József Attila* pedig egyszer szerepel forrásként. Az összesen
12 tétel közül 5 általánosságban a XIX-XX. századi magyar irodalomra kérdez.

A *sorsközösség* címszó alá azokat a témákat soroltam, melyek – mintegy táguló pers-
pektívaként – a magyarságot, a dunai népek összetartozását, az európaiságot, végül a
teljes globalitást taglalják. Az anyanyelvű népcsoportnak a Szlovákián belüli helyzete
mindössze egyetlen alkalommal kerül szóba, de kétségtelenül abból a célból, hogy az
évkönyvek lapjairól is több ízben visszaköszönő axiómát – miszerint „a lenini nemzetiségi
politika pártunk bölcs útmutatása nyomán teljes mértékben diadalt aratott” –, tényként
könyveltesse el. A kelet-közép-európaiság három tételben, Ady Endre és József Attila
2-2-szeri jelölésével szerepel, míg a tágabb kereteket a „Hazánk-Európa” és a „Maradjon
otthonunk a Föld” cím mutatja (1989/90 ill. 1988/89.)

A legkevesebb elemből az a témacsokor állt, mely mindenfajta burkolt vagy nyílt ideo-
lógiai befolyásolás, értékorientáció nélkül – a címe alapján – *önmagában* és *önmagáért*
vizsgál magyar irodalmat. Mindössze a „Mikszáth Kálmán élete utolsó szakaszának

elemző értékelése” (1975/76) és (két alkalommal) az „Ady Endre és Móricz Zsigmond eszméinek barátsága, irodalmi céljaik összehasonlítása” (1974/75 ill. 1982/83) című fejtegetések tartoznak ide. Ez – természetesen – nehezebb és bonyolultabb kérdéskört jelentett, mint az ideológiai feladatok megoldása, ami – életkori okokból – kevésbé tette vonzóvá az úgymond „csak” irodalmi, „öncélú” erőpróbákat. A három tanév közül kettő az, melyben részletezik, az egyes témákat hány tanuló választotta: eszerint 200 diák közül mindössze 9 akadt, aki Ady és Móricz összehasonlítását végezte el.

A politikai témák prioritása azonban általában is érvényesült. Ha megvizsgáljuk a számszerű összesítéseket, kiderül, hogy a tételek csaknem fele, a 104-ből 49 (47%) kizárólag ideológiai célzatú, s ezeknek *sem az irodalomhoz, sem a magyarsághoz nincsen még halvány közük sem*. Az oktatási gyakorlat – a pártállam meghosszabított karjaként – a magyartanítást is az agitációs propaganda eszközévé alacsonyította. Ennek köszönhetően a vizsgatémák felének a műfaja politikai vezetőktől vett idézetek fölötti elmélkedés, fejtegetés, kongresszusi állásfoglalásokat taglaló beszámoló, az ifjúsági lapba írt újságcikk, előadás, SZISZ-vezetőségi ünnepi beszéd. Ízelítőül egy „gyöngyszem”: „A szocialista ember nem zárkózik önmagába, csak a magánéletbe, hanem kezdeményezően részt vállalt az osztársadalmi problémák megoldásában, érzékenyen él kollektívája problémáival, lakhelye, környéke és az egész társadalom örömeivel és gondjaival (Fiatal ember elmélkedése a CSKP KB elnökségének a CSKP KB XV. plenális ülésén elhangzott beszámolójából való idézet)” (1979/80).

Bár a tankönyvek anyaga – a világirodalommal párhuzamosan, szűkebb vagy bővebb terjedelemben – a Halotti Beszédtől kezdve a kortárs nemzetiségi irodalom képviselőinek említéséig a magyar irodalomtörténet legfontosabb alakjait tartalmazza, a *részletezés* – a magyarországihoz hasonlóan – *ideológiai szempontok szerint* történt. Csakúgy, mint a történelem tananyagban, a legutóbbi néhány évtized itt is domináns: a IV. osztályos könyv teljes egészében az 1945 utáni irodalom tükre, az uralkodó eszmének megfelelően szűrt és tálalt keleti és nyugati művekkel. Ebben a kárpátaljai, a romániai és a jugoszláviai magyar irodalom összesen két oldalt, az ebből való szemelvények és kiegészítő olvasmányok tizet kapnak – a 462-ből. (2)

Az sem lehet véletlen, hogy bár *Kölcsey Ferenc* összesen 13, *Vörösmarty Mihály* 38 oldallal részesül, mind a Himnusz, mind a Szózat megcsonkított szöveggel szerepel (3): 5-5 versszak, illetve 1-1 oldal magyarázat fér csak el. Magától értetődő, hogy nem a helyszűke miatt maradtak ki éppen azok a strófák, amelyek a magyarság honfoglalásával, a Hunyadiak dicsőségével, a megvívott szabadságküzdelmekkel kapcsolatosak, s népünk ezeréves Kárpát-medencei históriájára utalnak. A Himnuszból az „Őseinket felhozád...” és az „Értünk Kunság mezejin...” kezdetű versszakok töröltettek, a Szózatból az „Ez a föld, melyen annyiszor...” sortól a „Mefogyva bár, de törve nem, / él nemzet e hazán” gondolatig hiányos a szöveg. Ezzel szemben a legnagyobb súlyt – kellő rostálással – Ady Endre és József Attila (65 illetve 45 oldal) kapja.

A tételek közül összesen 44 (42%) vonatkozik a nemzeti irodalomra: 36 az anyaország, 8 pedig a Felvidék magyarságának szellemi örökségére. A konkrét szerzőről szóló feladat ezek közül 25, illetve mindössze egy. *A teljes lista szerint* az oktatáspolitikai vezetői Mikszáth Kálmánon (3), Móricz Zsigmondon (4), Petőfi Sándoron (3), Ady Endrén (7), József Attilán (7), Radnóti Miklóson (1), a csehszlovákiai magyar írók közül Fábry Zoltánon (1) kívül *mást nem tartottak érdekesnek* kiemelni. Az ő munkásságuk az, amelyhez néhány fontos eszme, illetve a közelmúlt nézetrendszerével összefüggő társadalombírálat, paraszt- és népábrázolás, forradalmiság, materializmus köthető. Akik nem feleltek meg a fenti, „osztályharcos” szempont szerinti válogatáskor – mint Balassi, Kölcsey, Vörösmarty, Arany, Madách, vagy netán a komáromi Jókai, hogy csak néhányukat említsük –, értelemszerűen kimaradtak.

Mondhatnánk: mindez már a múlté, hiszen a demokratikus átalakulás ott is megkezdődött – ám a „bársonyos forradalom” óta a magyarok helyzetében csak a választásokon elért eredmény könyvelhető el pozitív változásként. Az oktatást is átható gyökeres történelemszemléleti váltásra lenne szükség ahhoz, hogy Kelet-Közép-Európa minden egyes, kevert etnikumú országának lakossága félelem és gyanakvás nélkül tekintszen egymásra. Ám látva a feléledő szlovák nacionalizmust, mely az önálló Szlovákia egyet-

en történelmi előzményeként a Tiso-féle államiságot tudja felmutatni, úgy tűnik, ott egyelőre nem is számíthatunk erre. A hivatalos álláspont továbbra is a tudati (pszichológiai) asszimiláció, vagyis a másajkúak elidegenítése az anyanyelvi kultúrától és nemzeti történelemtől.

REGYZETEK

1. Szlovákia gimnáziumainak első három évfolyamában tanítanak történelmet, a következő könyvek felhasználásával:

Tomaš Jilek – Václav Michovsky – Jarmila Ruzičkova – Stefan Mocko – Marián Skladany: Történelem a gimnázium 1. osztálya számára (Az őskortól a késői feudalizmusig), Bratislava, 1985. Slovenské pedagogické nakladateľstvo 223 p.

Vratislav Čapek – Jozef Butvin – Milon Dohnal – Ján Hučko – Anna Kováčová: Történelem a gimnázium 2. osztálya számára (A XVI. sz. közepétől 1918-ig), Bratislava, 1987. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 325 p.

Samuel Cambel – PhDr. Jaroslav Sykora – PhDr. Zdeněk Macěk – Ivan Kamenec: Történelem a gimnázium 3. osztálya számára (A NOSZF-től napjainkig), Bratislava, 1987. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 346 p.

2. *Alexander Csanda – Ján Gerő – Frantisek Mózsai: Irodalom a gimnázium, a szakközépiskolák és a szakmunkásképző intézetek (tanulmányi szakok) IV. osztálya számára 2. rész, Bratislava, 1987. Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo, 224-225., illetve 226-235. p.*

3. *Katarina Danisová – Mikulas Kováts – Ladislav Tankó: Irodalom a gimnázium, a szakközépiskolák és a szakmunkásképző intézetek (tanulmányi szakok) II. osztálya számára I. rész, Bratislava, 1985. Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo, 63-65. illetve 93-95. p.*